

Turinys

Pratarmė | 7

Žmogus sau

Žmogiškoji prigimtis | 14

Gyvenimas ir amžiaus tarpsniai | 26

Gyvensena | 40

Dorybės ir ydos | 56

Silpnybės | 56

Dora | 64

Ir viena, ir kita | 70

Būsenos, nuotaikos, norai | 74

Jausmai, emocijos | 95

Tobulėjimas | 111

Žmogus žmogui

Namai: artimieji, svečiai ir kaimynai | 130

Kasdieniai susitikimai | 142

Draugai (ir nedraugai) | 164

Draugijos | 173

Meilės žygiai | 183

Pastebėjimai | 193

Patarimai | 217

Linkėjimai | 230

Gyviems | 230

Mirusiems | 234

Žmogus žmonijai

- Piliėtis, valstybė, tėvynė | 238
- Papročiai ir įstatymai | 263
- Taika ir karas | 278
- Valdovai, valdininkai, valdiniai | 289
- Garsas | 305

Žmogaus darbai

- Pradžios | 314
- Procesas ir stiliai | 322
- Padariniai ir vertinimai | 335
- Veiklos sritys | 345
 - Gydymas | 348
 - Menas | 352
 - Mokslas | 358
 - Pedagogika | 360
 - Retorika | 362
 - Teismai | 364
- Nereikalingi darbai | 368

Kas nuo žmogaus nepriklauso

- Gamtos dėsniai | 376
- Dievai, likimas | 386
- Laimė, nelaimė, sėkmė | 396

- Santrumpos ir bibliografija | 407
- Abėcėlinė pasakių rodyklė | 412

Pratarmė

Sudaryti teminį aforizmų rinkinį – pavojingas ir nelengvas dalykas: sparnuotieji posakiai, kaip ir kiti sparnuočiai, mėgsta laisvę.

Knyga skiriama tiems, kam šypsosi (moksleiviams, studentams) ar kada nors šypsojosi laimė mokytis lotynų kalbos: teisininkams, medikams, pedagogams, bankininkams, verslininkams. Juk kartais norisi šį tą prisiminti, pasiskaityti ar atsiradus progai pacituoti kitiems.

Citatų daugiausiai parinkta iš romėnų Antikos, nemažai iš Šventojo Rašto, šiek tiek – vėlesnių laikų mąstytojų. Šalia plačiai žinomų tekstų rasite pluoštą anoniminės viduramžių kūrybos (daugiausia iš Huberto Kudlos rinkinio). Šaltinių nuorodos trumpinamos (sąrašas gale); prie Publilijaus sentencijų rašoma tik „Publ.“, mat naudotasi skirtingomis redakcijomis. Netikslių citatų šaltiniai minimi su žodžiu „pagal“ arba neminimi visai. Šaltinių nuorodos lotyniškos, išskyrus Šventąjį Raštą. Vėlyvuosius eiliuotus lotyniškus tekstus skaitytojas nesunkiai atpažins iš viduramžiais atsiradusių rimų, kitokių fonetinių žaidimų ar bravūriškos dainos

ritmikos. Teisininkas, atpažinęs citatas iš „Corpus iuris civilis“, kuriuo šiuolaikinė teisė pratusi remtis kaip pirminiu rašytiniu šaltiniu, gal ir pasiges nuorodų, bet didingasis Justiniano laikų teisyne knygai „Homo sum“ yra ne šaltinis, o sodas: jai rūpi, kokie šaltiniai tą sodą maitina ir kokie augalai jame kultūrinami.

Penkios žodyno dalys skirstomos skyriais, kai kurie skyriai – ir poskyriais. Straipsniai skyriuose sudėti abėcėlės tvarka. Straipsnį sudaro posakis (su nuoroda į šaltinį ar be jos) ir vertimas (jei ne savas, nurodoma vertėjo pavardė). Kai kurie straipsniai išplėsti skyriaus abėcėlę pažeidžiančiomis labai panašiomis sentencijomis, parafrazėmis, sutrumpintais ar ilgesniais variantais. Jei posakis neeiluotas ir nėra citata, žodžių tvarka gali įvairuoti, o skaitytojas sakyti, pvz., *Dura lex, sed lex* arba *Lex dura, sed lex*; šioje knygoje panašių varijavimų vengiama. Jei įvairuoja ir leksika, ir gramatika, bet vertimas nuo to nepakinta, jis nebekartojamas. Jei varijuoja tik dalis posakio, kita dalis žymima daugtaškiu. Straipsnio antrašte tampa tas posakis, kuris tinkamoje vietoje atsideria pagal abėcėlę. Žodžiams ir formoms leidžiama įvairuoti: *nihil / nil, vulgus / volgus, odere / oderunt, adsidua / assidue, numquam / nunquam*; nevienodinama nė skyryba.

Eiliuota kalba verčiama eiliuotai, atitinkamu metru; dėl to kartais tenka paaukoti originalo gramatinės formos tikslumą, paieškoti vaizdinio, fonetinio ar emocinio atitikmens.

Skaitytojas žino, kad paskutinis lotyniškų žodžių skiemuo nekirčiuojamas, tad šešėliu paryškinamas tik daugiaskiemenių kirčiuotasis skiemuo: *Quotidiana vilescunt*. (Žymint skiemenis, saugoma priešdėlio ir šaknies riba: **abiit**, **inutilis**, **exempla**.)

Eiliuotų posakių ryškesnieji skiemenys pabraukiami, stabilėjimą rodo ženklas ||, netariami garsai atsiduria skliausteliuose: *Orandum (e)st, ut sit || mens san(a) in corpore sano* skaitome *orandumst ut sit || mens san' in corpore sano*.

Pasviruoju šriftu įrašomas trūkstamas žodis: *Cui bono fuit?*

Pasvirasis brūkšnys su tarpais ženklina lygiavertes posakio skaitymo galimybes, pvz., eiliuota ar prozos kalba: *Semper avarus eget / Semper avarus eget*; vienodai gerai žinomus variantus: *Testis unus – testis nullus / Unus testis – nullus testis* arba *Nocumenta documenta / Nocumenta docent*. Pasviraisiais brūkšniais be tarpų įreminamas žodis (rečiau – keli), kuriuo galima pakeisti prieš jį einantį žodį: *Sero / Tarde / venientibus ossa* galima skaityti *Sero venientibus ossa* arba *Tarde venientibus ossa*.

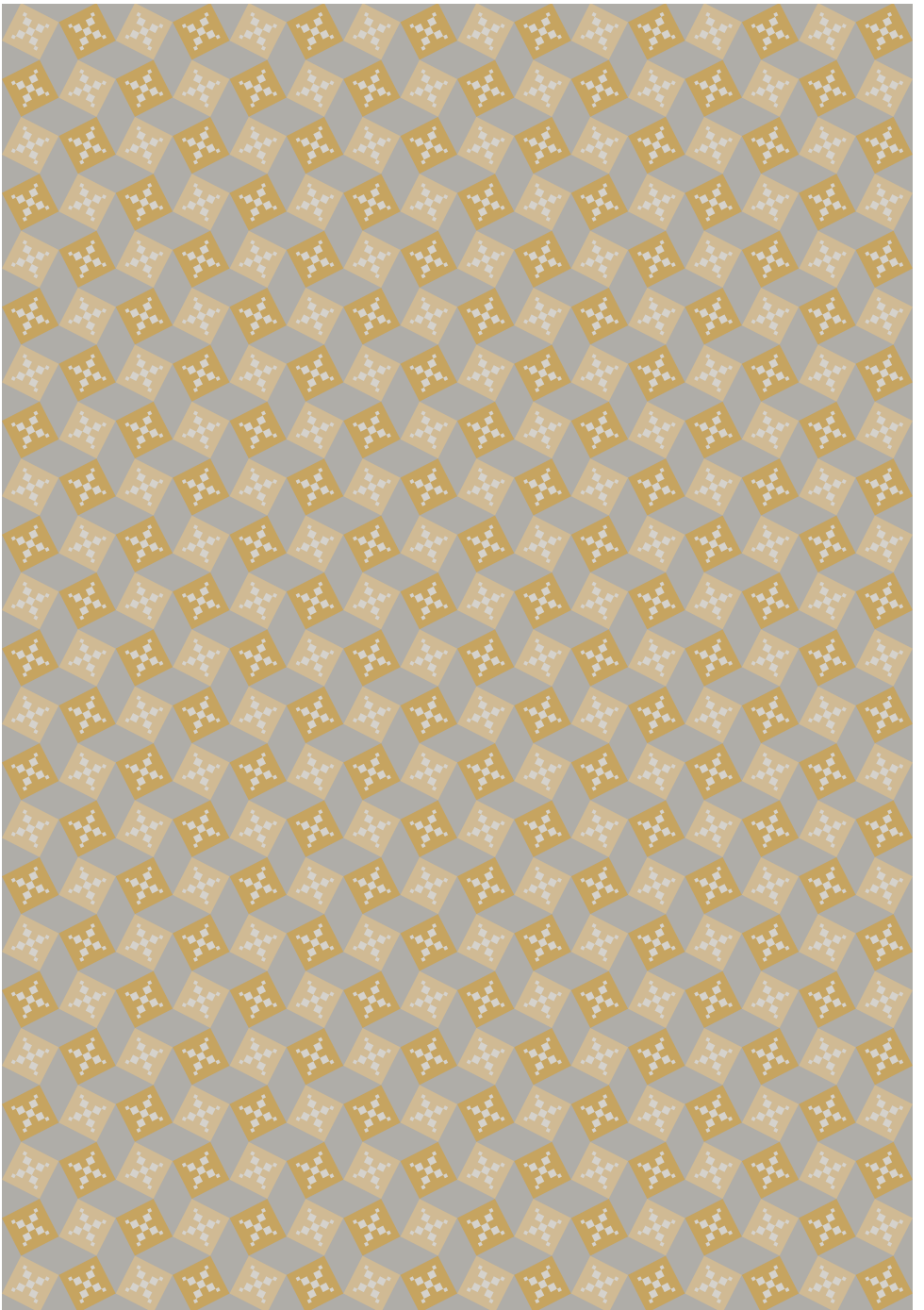
Teksto dalis ar dalys kartais patenka į skliaustus: *Honores mutant mores (sed raro in meliores)*. Tai reiškia, kad vartojamas arba visas posakis *Honores mutant mores, sed raro in meliores*, arba vien neskliuostoji dalis: *Honores mutant mores*. Dveji skliaustai žymi trejopą skaitymo galimybę: visą posakį, pirmą jo dalį arba antrą: (*Homo sum*) (*humani nil a me alienum puto*). Skliaustuose uždaromi nebūtini žodžiai, netariami garsai, o smulkesniu šriftu – balsu neskaitomi paaiškinimai.

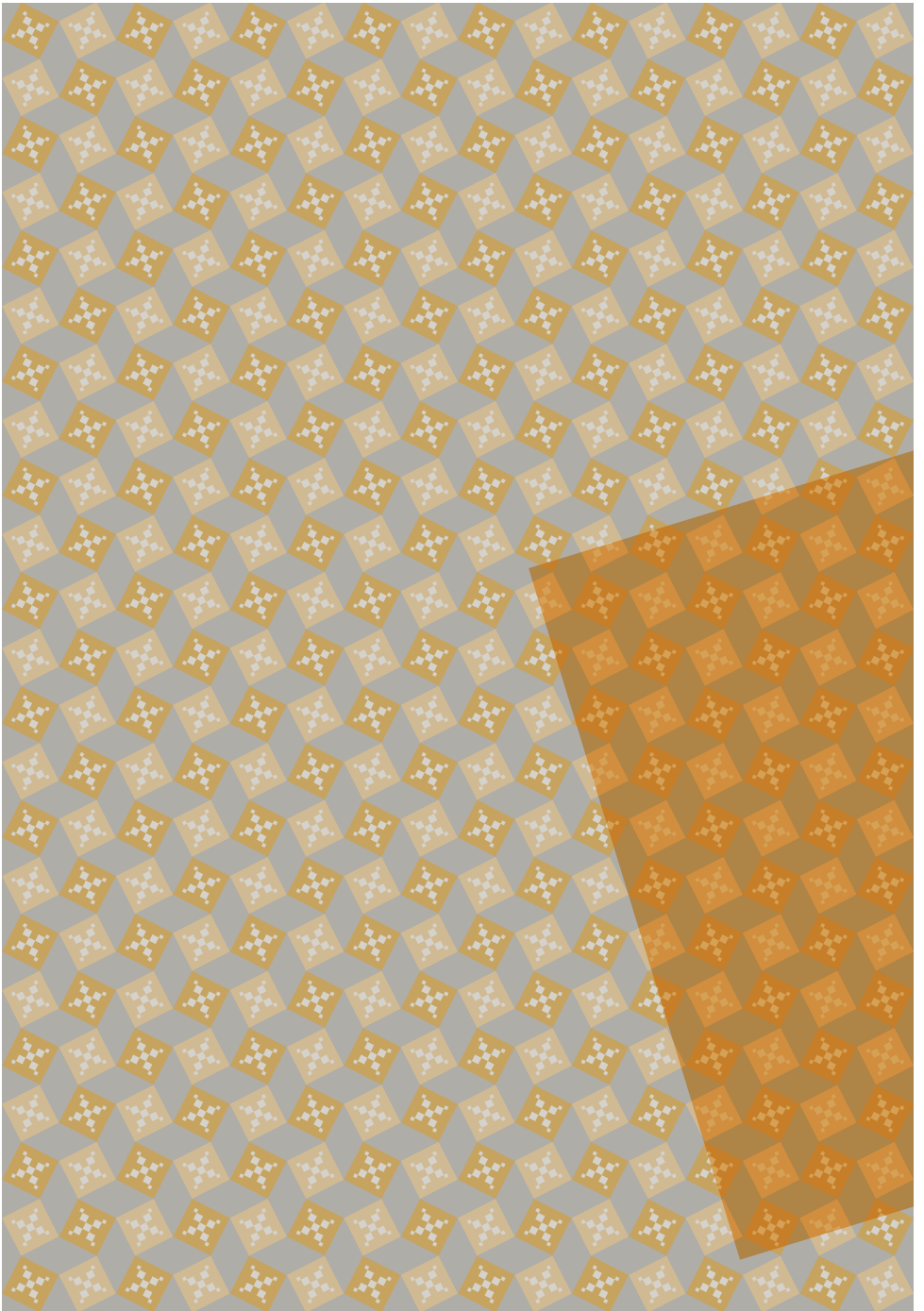
Rodyklė (→) su straipsnio numeriu nurodo sąsają su kito skyriaus straipsniu.

Dirbant ši daug atidos ir kruopštumo reikalavusį darbą, neįkainojamais patarimais talkino puiki Antikos poezijos ir dramaturgijos vertėja dr. Audronė Kairienė, žymią dalį teksto priekabiai ir akylai sužiūrėjo jaunas klasikas, doktorantas

Matas Grubliauskas. Abiem kolegoms karštai dėkoju. Ačiū ir visai šviesaus – „Alma littera“ – pavadinimo leidyklai, sudariusiai sąlygas dirbti su rinktine komanda, parodžiusiai ne tik kantrybę, supratimą, bet ir drąsą rizikuoti leidžiant knygą, kuriai neskirta kopti į skaitomiausių dešimtuką. „Homo sum“ nėra knyga sprinterė, ji treniravosi būti stajere, – tikiuosi, kad jai treniruotės pavyko.

94-ame laiške Lucilijui Seneka rašė: „Pasak Faidono, neįmanoma pajusti, kaip mums įkanda kai kurie smulkūs gyviai: tokia apgaulinga ir silpna, bet pavojinga yra jų jėga. [...] Panašiai atsitinka ir bendraujant su išmintingais žmonėmis: nė nepastebėsi, kaip ir kada jie tau padeda, bet pastebėsi, kad padėjo.“ Trumpų posakių „žodžiai tiesiog smogia mums, juos girdint, neįmanoma nei abejoti, nei klausti *kodėl*“ (vertė D. Dilytė). Tegu jie trinkteli tiek sėkmės lydimam, tiek pavydinčiam žmogui, įsimylėjėliui ir nelaimėliui, krimsteli bambekliui senoliui ar nedrąšiam jaunuoliui. Geliant suleista veikloji medžiaga, teisingai dozuojama, daug nuveikia: ramina, guodžia, pakylėja, prajuokina arba sveikai įmigdo. Šalutinio poveikio per šimtmečius nepastebėta.

ŽMOGUS

SAU

Žmogiškoji prigimtis

1 **Ad cogitandum et agendum homo natus est**

Žmogus gimęs mąstyti ir veikti

2 **Aut regem aut fatuum nasci oportet**

Ar karaliumi, ar kvailiu reikia gimti

3 **Beate enim vivendi cupiditate incensi omnes sumus** (Cic. *De fin.* 5, 28, 86)

Juk visi degame troškimu laimingai gyventi

4 **Cinis sum, cinis terra est, terra dea est, ergo mortua non sum**

Esu dulkės, dulkės – žemė, žemė yra deivė, tad mirusi nesu (antkapio įrašas)

5 **Cogito, ergo sum** (Cart. 1, 7)

Mąstau, taigi esu

Dubito, ergo sum – Abejoju, vadinasi, esu

- 6 **Corcillum est, quod homines facit (cetera quisquilia omnia)** (Petr. 75, 8)
 Širdulė daro (žmogų) žmogumi (visa kita – niekai)

- 7 **Credula vitam spes fovet et fore cras || semper ait melius**

(Tibull. 2, 6, 19–20)

Šildo gyvybę

man patikioji viltis: ryt, sako ji, bus geriau

Dum spiro, spero – Kol kvėpuoju, viliuosi / Kol gyvas, nenustoju vilties → 526–532

- 8 **Cum sis mortalis, || quae sunt mortalia, cura**
 Kad jau mirtingas esi, užsiimk šios žemės dalykais

- 9 **Debemur morti || nos nostraque** (Hor. A. P. 63)

Mes ir kas mūsų – mirčiai praskolinta → 813, 2437, 2481, 2493

- 10 **Dux atque imperator vitae mortalium animus est**

(Sall. lug. 1, 3)

Žmonių gyvenimo vadovė ir valdovė – siela

Rex noster est animus (Sen. Epist. 14, 23) – Mūsų valdovė yra siela

- 11 **Ego sum**

Aš esu (gyvenu)

- 12 **Eritis sicut dii, scientes bonum et malum** (Pr 3, 5)

Būssite kaip dievai, žinantys, kas gera ir kas pikta

- 13 **Errare humanum est (sed stultum in errore perseverare)**
Klysti žmogiška (bet klaidos įsikibus laikytis – kvaila) → 303
-
- 14 **Est deus in nobis, || agitante calescimus illo**
(Ovid. *F.* 6, 5)
Dievas yra mumyse, jo kurstomi mes išylam → 2038
-
- 15 **Expedit esse deos || et, ut expedit, esse putemus**
(Ovid. *Ars am.* 1, 635)
Juk naudingas buvimas dievų, – tai manykim juos esant
-
- 16 **Fallunt nos oculi || vagique sensus oppressa ratione || mentiuntur** (Petr. fr. 29, 1–2)
Akys nuvilia, pojūčiai klaidina, protą pamina ir vis mums meluoja
Hoc sensus ostendit, animus credit (Sen. *Epist.* 117, 13) – Pojūtis parodė – siela įtikėjo; **Ex improviso fallitur omnis homo** – Ima ir apsigaua bet kuris žmogus → 2094
-
- 17 **Fateor me saepe peccasse, homo sum** (Petr. 130, 1)
Prisipažįstu, kad dažnai nusidėdavau, – esu žmogus
Nemo nostrum non peccat / Nemo nostrum sine culpa est – Kiekvienas mūsų ne be nuodėmės
-
- 18 **Forma autem hominis est anima rationalis, quae de se est immortalis** (Aquín. 164, 1)
O žmogaus esmė yra protauti gebanti siela, kuri, kaip tokia, yra nemirtinga

19 **Homines sumus, non dei** (Petr. 75, 1)

Žmonės esame, ne dievai

20 **Homo additus naturae**

Žmogus – gamtos papildas

21 **Homo animal sociale est** (pagal Aristotelį)

Žmogus yra bendruomeninis gyvūnas

Homo est sociale animal (et in commune genitus mundum ut unam omnium domum spectat) (Sen. *De ben.* 7, 1, 7) – Žmogus yra visuomeninė būtybė (gimusi bendruomenei, pasaulį ji suvokia kaip vienus namus visiems); **Nemo sibi nascitur** – Niekas negimsta tik sau

22 **Homo ... confert cum deo vultum; et rationem**

ratio cognoscit (Lact. *De ira D.* 7, 5)

Žmogus ir Dievas apsimaino žvilgsniais, ir protas protą atpažįsta

23 **Homo est animal bipes rationale** (Boeth. 5, 4)

Žmogus yra dvikojis protingas padaras

24 **Homo est corpus, anima et spiritus** (Aug. *De an.* 16)

Žmogus – tai kūnas, siela ir dvasia

25 **Homo in adiutorium mutuum genitus est, ira in**

exitium (Sen. *De ira* 1, 5, 2)

Žmogus gimęs abipusei pagalbai, pyktis skirtas susinaikinti → 852, 1543, 1547, 1559, 1692

- 26 **Homo mundus minor** (pagal Demokritą)
Žmogus – tai mažasis pasaulis (mikrokosmas)
-
- 27 **Homo nascitur ad laborem,
et avis ad volatum** (Job 5, 7)
Žmogus gimsta vargti,
o paukštis skrajoti
In miseriam nascimur sempiternam (Cic. *Tusc.* 1, 5, 9) –
Gimstame amžinam vargui
-
- 28 **Homo naturae minister et interpres** (Bac. *Inst.*, pr.)
Žmogus – gamtos tarnas ir aiškintojas → 2352
-
- 29 **Homo perniciosior feris omnibus** (Sen. *Epist.* 107, 7)
Žmogus pragaištingesnis už visus laukinius žvėris
-
- 30 **Homo proprie est id quod est secundum rationem**
(Aquin. 155, 1)
Žmogus iš tiesų yra tai, kas jis yra pagal savo protą
-
- 31 **Homo semper in os fert aliud, || aliud cogitat** (Publ.)
Visad dedasi viena galvon, o kita burnon žmogus
-
- 32 **Homo solus aut Deus aut daemon**
Vienišas žmogus – arba Dievas, arba velnias
-
- 33 **(Homo sum) (humani nihil a me alienum puto)**
(Esu žmogus) (manau, kad visa žmogiška nesvetima ir man)

34 **Humanius est deridere vitam quam deplorare**
 (Sen. *De tranqu.* 15, 2)
 Žmogiškiau yra juoktis iš gyvenimo negu jį apraudoti
 → 398, 1118

35 **Humanum amare est, humanum autem
 ignoscere est**
 Žmogiška yra mylėti, bet žmogiška – ir atleisti
Humanum ignoscere est – Atleisti – žmogiška

36 **In culpa (e)st animus, || qui se non effugit
 umquam** (Hor. *Epist.* 1, 14, 13)
 Kaltas žmogus, kad jis niekadosis nuo savęs nepabėga
 (negali nusikratyti prigimties, todėl likimu nepatenkintas) → 2516

37 **Infantem nudum || cum te natura creavit,
 paupertatis onus || patienter ferre memento**
 (Cato. *Dist.* 1, 21)
 Kad jau tave gamta kūdikėlių nuoga sukūrė,
 tau teks kantriai nešti, atmink, ir nepriteklaus naštą

38 **Ingenio pollet, cui vim natura negavit**
 Tas, kuriam gamta nesuteikė jėgos, daug gali dvasia
Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma
 (Mt 26, 41) – Dvasia ryžtinga, o kūnas – silpnas

39 **In sudore vultus tui vesceris pane** (Pr 3, 19)
 Savo veido prakaitu permerktą valgysi duoną
 ... **comedas panem tuum** – ... **valgyk savo duoną** → 2136

40

Mollissima corda

humano generi || dare **se natura fatetur**,
quae lacrimas dedit (Iuv. 15, 131–133)

Gamta pasirodo
rūšiai žmonių jautriausias širdis įduodanti, mat ji
ašarų davė

41

**Nam et sumus et nos esse novimus et id esse ac
nosse diligimus** (Aug. *De civ.* 11, 26)

Juk ir esame, ir žinome, kad esame, ir mylime tą buvimą
ir tą žinojimą

42

**Natura inest in mentibus nostris insatiabilis
quaedam cupiditas veri videndi** (Cic. *Tusc.* 1, 19, 44)

Iš prigimties mūsų sielose yra kažkoks nepasotinamas
troškimas įžvelgti tiesą

43

Naturalia non sunt turpia

Prigimti dalykai nėra gėdingi

Humana non sunt turpia – Kas žmogiška, nėra šlykštu

44

**Natur(am) expellas /expelles/ || furca, || tamen
usque recurret** (Hor. *Epist.* 1, 10, 24)

Nors tu šakėmis prigimtį vyk /vysi/ – vis tiek ji sugrįžta

→ 2469

45

Natura paucis contenta

Prigimčiai užtenka nedaug

Parvo est natura contenta – Prigimtis tenkinasi mažu